

**НАЗВАНИЯ НА ОРЪДИЯ И СРЕДСТВА ЗА МЪЧЕНИЕ В
СТИШНИЯ ПРОЛОГ С НИСКА ЧЕСТОТА НА УПОТРЕБА
(КЪМ ВЪПРОСА ЗА ЕЗИКА НА СЛАВЯНСКИЯ ПРЕВОД НА
ПРОЛОГА)**

Анета ТИХОВА (Шумен)

Изследванията върху езика на Стишния пролог (по-нататък само СтПр) и на Обикновения пролог (по-нататък само ОбПр) продължават, но все още не е решен окончателно въпросът за времето, когато е преведен Прологът, както и за езика, на който е направен първоначалният му превод.

Обикновено се приема, че СтПр възниква на базата на вече съществуващия ОбПр, като се превеждат от гръцки език само проложните стихове и се добавят към житията от ОбПр. Това становище е отбелязано и в проучването на Г. Петков¹, който пише: „Изглежда, че процесът на проникване и оформяне на първоначалния превод на Стишния пролог е започнал с превеждане само на проложните стихове, които са прибавяни към проложните жития от Пролога“². Авторът добавя, че по-нататъшните проучвания ще хвърлят повече светлина върху тези въпроси.

Предметът на тази разработка е свързан с наблюдения върху една конкретна лексико-семантична група — названия на оръдия и средства за мъчение в СтПр с ниска честота на употреба по ркп. БАН 73 от 1368/70 за зимното полугодие и Зогр. 80 от 1345/60 за лятното полугодие, съпоставена с лексемите от съответстващите по дати и мъченици житийни текстове в ОбПр по ркп. САНУ № 53³. Лингво-текстологичните задачи на проучването са:

- да се провери има ли жития с еднакъв превод и в СтПр, и в ОбПр;
- да се изолират успоредиците при лексемите по двата Пролога в житието на един и същ мъченик за една и съща дата;
- да се отбележат (без това да е цел на разработката) различията, свързани с календара (различни дати за честване на един и същ мъченик; две или повече дати за един и същ мъченик; липса на житие в един от

двата Пролога за един и същ мъченик), като се сравнят с данните, посочени от Сергей⁴ и Лосева⁵;

- да се изследват редките лексеми от проучваната лексико-семантична група както в ранния етап от развитието на книжовния старобългарски език (по СтБР и СтСС), така и употребата им в по-късни паметници по данни от речниците на Миклошич (Микл) и Срезневски (Ср); да се разгледа семантиката им и да се привлекат данни за наличието на лексемите в другите славянски езици.

Основен принцип на проучването е разграждането на текста: върви се от по-късно възникналия СтПр към по-рано използвания в славянската богослужебна практика ОбПр.

Названията на оръдията и средствата за мъчение, които са рядко срещани в СтПр, са: ватогъ, връвъно, връзда, гревеньць, кадь, клѣща, кроило, ладни, лемешъ, лон, мръжа, навъфа, наковальниа, окови, омофоръ, певгъ, платъ, погасъ, прахъ, пръстенъ, ремень, риза, сеқыра, скоба, солыга, столъ, строужина, соуровица, оукроухъ, чесало, чешоуа, щитъ.

1. Пребиване с пръчка

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>ватоꝑъ 3 юни, Лукиан и Павла с децата Клавдия, Ипатия, Павел и Дионисий, мѣци сѣѣки же двѣци ѡбнажена бывши и ватоꝑы виена таже жезлѣемъ</p>	<p>∅ 3 юни, Лукилиан и 4 младенци съкрѹшишѣ лице юго каменнѣмъ и виенъ вы^с жезлнѣмъ, 237 в, 8—9 р.</p>

ватоꝑъ, -а м. 'пръчка, прът, тояга, бастон, жезъл'. Означава 'оръдие за мъчение' и в СтПр се открива с една употреба; липсва в ОбПр.

В СтБП — ∅. Лексемата се среща в Рим. Пат. [СРЯ, т.1: 79], Oratio 43 Гр. Богослов, ГИМ, ркп. 954, л. 151г⁶. В преписа от XI в. и в български препис от 1355 г. лексикална успоредица на ватоꝑъ е вичъ. Възможно е да става въпрос за редактиране на руска почва. Думата е отбелязана в Пролог от XVII в. [Микл: 12], Ср посочва значение 'бич', среща се в Р. Прав. Яр. 1019 г.⁷, Миней за м. февруари от 1096 г., Ип. л. 6685 г., Пов. вр. л. 6601 г., Лавр. л. 6745 г. [т.1: 45]. В ЕтБАН, НГ, РРОДД, РБЕ — ∅. Приема се, че думата има прабългарски произход⁸.

2. Овесане на мъченика на града

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>връвѣно 18 април, Сава Гот</p>	<p>връвѣно 15 април, Сава Гот</p>

<p>жѣтъ въ ѿ и виенѣ. и на врьвнѣ повѣшенѣ; <i>17 май, Солохон, мч. и др.</i> таже за деснѣа рѣжжъ свезанѣ. на врьвнѣ хрѣминѣ повѣшенѣ. каменемѣ шѣжжъ ногѣ ѡбѣагченѣ. ѿ шестааго же часа даже и до десетааго висѣ. и повинѣаше сѣ ѡврѣщи сѣ х ѿ а</p>	<p>на врьвнѣ домовнѣмѣ повѣшенъ въвъ, л. 191а, 9—10 р. <i>17 май, Солохон, мч. и др.</i> такова мъчение липсва, л. 225ав</p>
---	---

връвѣно⁹, -а с. 'греда, оръдие за мъчение'. Среца се в СтПр с две употреби, а в ОбПр — веднѣж. В СтбП (17) — З, М, А, СК само със значение 'греда' [СтСС:102]. Лексемата е отбелязана от Микл [: 45], Ср посочва вариант връвѣно, врьвѣно, врьвно в Остр., Гр. Наз. 11 в., Златостр. 14 в. [т.1: 184]. НГ дава за **брьвѣно**: 'дърво, отсечено от корен и одялано да влезе в работа за градеж, греда' [т. 1: 76]. Днес **брьвѣно** означава: *диал.* 'осечено и одялано дърво за строеж' [РБЕ, т.1: 807]. Среца се СЗ — Разградско, бръв — 'мост от една греда'.

Срхр. брв; *словен.* bŕv; *рус.* бревно; *чеш.* břev; *пол.* bierwiono [ЕтБАН, т. 1: 82].

Сава Гот у Сергей [т.2: 109;113] е отбелязан на 14 април в Муз.13 (месецослов в гр. ев.ХІ—ХІІ в.), а на 18 април — Христ Митил. 1370 (стишен календар от ХІ в.), До Мак. (слав. Чети минеи до митрополит Макарий I, 260—264); както и на 15 април. Лосева посочва само 15 април [: 317].

Липсата на това мъчение в житието за Солохон мч в ОбПр се обяснява с краткостта на текста, за разлика от по-късния СтПр, където се съдържат повече подробности за изтезанията, на които са подлагани мъчениците за Христовата вяра.

3. Слагане на юзда в устата на мъченика

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>връзда <i>14 юни, Кирил, еп. Гортински</i> мечное осѣж^аеніе приеиѣ. и не могѣ ходити връздож за уста свѣзанѣ</p>	<p>връзда <i>14 юни, Кирил, еп. Гортонски</i> да^с на нь ѡсѣжденіе мечное. връз^аы же въ оуста него вложыше, л. 246, 6—7 р.</p>

връзда, -ы ж. 'юзда, поводи, намордник, оръдие за мъчение'. Думата присъства и в двата Пролога, датата и мъченикът съвпадат, но в текстовете се откриват както словоредни (мечное осѣж^аеніе — ѡсѣжденіе мечное), така и лексикални различия: (връздож за уста свѣзанѣ — връз^аы же въ оуста него вложыше).

кѣща — ж. 'клещи, оръдие за мъчение'. Използва се само в СтПр, а в ОбПр не се среща поради липсата на житие за споменатите мъченици. В СтбП думата — Ø. Отбелязана е в Пролог от XIV и XVI в. [Микл: 291], Ср посочва варианти кѣщи, кѣща, клици, среща се в Миней за м. септември от 1096 г., Ип. л. 6622 г. [т.1: 1229]. Среща се у Цамблак¹¹. Днес, за разлика от Геров, който посочва само едно значение, думата функционира като многозначна [РБЕ, т. 7: 488].

Срхр. клијѣшта; словен. klěšče; рус. клещи; укр. кліщі; чеш. kleště; словаш. kliešte; пол. kleszcze; глуж. klěšće; нс.* klěstja [ЕтБАН, т. 2: 446].

Сергий отбелязва мци Андрей, Йоан, Петър и Антонин [:296], при Лосева — Ø.

7. Отрязване на тайните удове на мъчениците с меч

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>кроило 8 юни, Теодор Стратилат дрвѣи же кроилю по тинны^x вдець^x сѣменоноснїи рѣззашъ</p>	<p>Ø 8 юни, Теодор Стратилат мънь вы^с. по семь повѣшенъ вы^с л. 240в, 22—23 р.</p>

кроило, -а- с. 'меч'¹². Думата се среща веднъж в СтПр. В СтбП — Ø. Отбелязана е в Пролог от XVI и XVII в.: кроилю рѣззашоу [Микл: 312], у Ср, НГ, РРОДД, БТР — Ø. ЕтБАН дава за кроило значение 'инструмент за кроене' [т. 3: 23]. Среща се в лексиката на Г. Цамблак [Спасова: 171].

Датата и мъченикът в двата Пролога съвпадат, но текстът се различава.

8. Изгаряне на християните в лодка, плуваща в морето

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>ладни 29 септември, Мъченици във Византия при Александър Арианин. по^сомъ нѣкоторыхъ х^сртїаны такожде емь и въ ладїа въврѣгъ въринъ въ море и ладїа шгнемъ запаливъ въси тако скончашъ сѧ.</p>	<p>Ø липсва житие за тези мъченици</p>

ладни, -а ж. 'ладия, място за мъчение'. Думата се среща като название на място за мъчение веднъж в СтПр; в СтбП (14) — 3, М [СтСС: 68], отбелязана е в речниците на Микл [: 331], и Ср [т. 2: 3], среща се в

Четвероев. 1144 г., Пов.вр.л. 6390 г., и др., никъде не се посочва в значение на 'място за мъчение'.

Отбелязана от Геров с две значения — 'лодка' и 'кораб' [т. 3: 1], в РРОДД — Ø, има производната дума ладияр с диал. употреба [:231].

Срхр. лаџа; словен. ladja; рус. лодья; укр. лодь; чеш., словаш. lod' 'кораб'; пол., глуж. łódź; длуж. łóz; нс.* alđjji; ие. * aldh- [ЕтБАН, т. 3: 276].

Сергий отбелязва *Св. мѹи във Византия* на 29 септ. [: 302], при Лосева — Ø.

9. Жигосване на гърдите на мъченика с нажежен лемеж

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>ЛЕМЕШЬ 8 януари, Картерий, мч. лемешъ раж^аеженъ на пръсе^х его положиша.</p>	<p>Ø 8 януари, Картерий, мч. няма житие за този мъченик, отбелязана е само паметта му.</p>

ЛЕМЕШЬ, -а м. 'лемеж, оръдие за мъчение'. Лексемата се среща с една употреба в СтПр; в СтбП — Ø; отбелязана е от Микл [: 335], Ср я посочва в Прол. юни, със значение 'оръдие за мъчение': лемешъ мышца съжегоша [т. 2: 17]. Думата е отбелязана от Геров; днес значението се пази непроменено [БТР: 414].

Срхр. лемеш; словен. lêmež; рус. лемеш; чеш., словаш. lemeš; пол. lemiesz; длуж. lemjaz; нс.* lêmež; ие.* lem-, * lom- начално значение 'уред, който разбива, ломи буците при оран' [ЕтБАН, т. 2: 355].

Датата в двата Пролога съвпада; Сергий отбелязва на 8 ян. мч. *Картерий* [: 8], и Лосева — също [: 244].

10. Обливане на мъчениците с вряща лой

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>ЛОИ 15 ноември, Елпидий, Маркел и Евстохий, мѹци и въ рѹвъ въврѹженъ врѹщел водою шбливаемъ выветъ, тако и плѹти его горѹкти. и пакы смолою и лоемъ и иными таковѹишими прилипажѹими и жегѹжѹими выліи въ едно съліавъ везаконны пестъ;</p>	<p>Ø 15 декември, Елефтерий, свицмч. има само упоменание за тези мѹци, житие липсва</p>

<p>15 декември, Елефтерий, свщ.мч. таже положити на сковрадѣ и авѣ въ конвѣтъ врацѣтъ маслѣмѣ и лѣемѣ и слоолошѣ; Ø 7 май, мч. Акакий липсва такова мъчение</p>	<p>15 декември, Елефтерий, свщ.мч. такова мъчение липсва — Елефтерий е изгорен в пещ и съсечен с меч, л. 87а. лон 28 юли, мч. Акакий, въ коновѣ раждеженѣ въврѣженѣ въ пекла и лота испльненѣ, л. 288а, 24—25 р.</p>
--	--

лон, -на м. 'лой, вещество за мъчение'. И в двата Пролога думата се открива със значение 'средство за мъчение', има ниска честота на употреба, но текстовете не съвпадат. В СтбП думата Ø, среща се в Пролози от XIV, XVI и XVII в. [Микл: 343], в Сим. Изб. 1073 г., Златостр., Георг. Ам., Сб. XVI в., не е дадено значение 'средство за мъчение'. [Ср, т. 2: 44]. Днес значението се пази непроменено 'сурова или претопена тлъстина от говедо, овца, коза, и др.' [БТР: 423].

Срхр. лој; словен. loj; рус., укр. лій; чеш. lůj; словаш. loj; глуж. loj, длуж. loj; нс.* lajъ; ие.*louwo - m [ЕтБАН, т. 3: 459].

Сергий отбелязва на 15 ноем. *мци Елпидий и др.* [:355], у Лосева — Ø. На 15 дек *Елефтерий* мч. е отбелязан от Лосева [:224], и от Сергий [:384].

На 7 май Сергий посочва *Акакий стари* [:134], а на 28 юли — *Акакий нови* [:226]. При Лосева *мч. Акакий* се регистрира само на 7 май [:334].

Различията в текстовете са породени от редица причини, тук е съществен фактът, че изследваната лексема се открива и в двата Пролога.

11. Удушаване на мъченика чрез омотаване в мрежа

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>мрѣжа 18 ноември, Роман дякон по сѣмѣ въ темницѣ въврѣженѣ, и ншѣк егѣ съводошж. и въ мрѣжѣ швви оудавленѣ сконча сѣ</p>	<p>Ø на посочената дата липсва житие за този мъченик; памет на Роман мч се отбелязва на 16 март</p>

мрѣжа, -а ж. 'мрежа, оръдие за мъчение'. Думата се среща като название на средство за мъчение в СтПр с една употреба. В СтбП (43) — З, М, А, СК, С [СтСС: 334]. Лексемата се среща в Остр. ев. [Микл: 384], Ср я отбелязва в Мин. 1097 г., Панд. Ант. 11 в., Златостр., но липсва като название на оръдие за мъчение [т. 2: 185]. В БЕ думата е многозначна [НГ, т. 3: 90; РБЕ, т. 9: 716].

Срхр. мрежа; словен. mreža; рус., укр. мережа; чеш. tříže; словаш. mreža; пол. mrzeża; нс.* merža [ЕтБАН, т. 4: 282].

Лосева отбелязва *Роман мч.* на 16 март [: 292]. У Сергей *Роман мч.* се открива както на 18 ноем. [:357], така и на 16 март [:76].

12. Обливане на мъченика с нафта и изгаряне

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>навѣѡа <i>16 ноември, Матей, ап. и еванг.</i> рѣцѣ ѡмѡ и нѡсѣ къ зѣмли пригвозѣти. и потѡмѣ врѣмена лозиннаа и хрестіа събравше. и на скорѣ похытивше апѣла. и на оуготованное мѣсто іако ѡвчѡ жреи ѣ привѣдѡша, и къ зѣмли пригвозѣиша. и накладше на нь снѡпѣа възлѡавше врѣхѡ масло и смолѡ и навѡж. и тако запалишѡ</p>	<p>∅ <i>16 ноември, Матей, ап. и еванг.</i> липсват мъчения</p>

навѣѡа, -ы ж. 'нафта, вещество за мъчение'. В СтСС, Ср, НГ думата ∅. Отбелязана е в Пролог от XVI в. [Микл: 399]. Думата е от *перс.* naft през *гр.* νάφτα [ЕтБАН, т. 4: 566].

Думата се среща само в СтПр и липсва като название на средство за мъчение в ОбПр. Както у Сергей [: 356], така и при Лосева се открива *ап. Матей* на 16 ноем. [: 203].

13. Отсичане на крайниците на мъченика върху наковалня

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>наковальна <i>26 февруари Фотиня самарянка, мѡца</i> повелѣ црѣ ѡмлатѡ желѣзными съкрѡшити прѣсты ставамѣ ихѣ. принесени же бывши наковалинѣ. и положишѡ стѣи рѣцѣ свои и началшѡ слѡгы бити. и ѡ третѣаго часа даже до девѡтаго трици измѣкниша. бѣащѣм. стѣи же весма не възмѣкнѣхѡж мѡжкѡ. и слышавѣ неронѣ смѡти са и повелѣ рѣцѣ</p>	<p>∅ <i>20 март, Фотида самарянка, мѡца</i> Текстът е различен — мъченицата е разчекната между две дървета: стѣиѡа же фотиниѡа. по ѡдрани двѣ дрѣвѣ съклонише. и привѡзвашѡ іѡѡ. и по сѣмѣ прѣстишѡ. и растрѣже са на две;</p>

<p>имъ ѿсѣци. и авіе емше стѣжж и ржцѣ еи свѣзавше. и на наковалнѣхъ възложше. и сѣчива пое^аше. и на ржцѣхъ стѣки фотини седмицеж три слвгы измѣнвше сѣмъ вдарѣвахъ сѣкжщце;</p> <p>26 август, Андриан и Наталия, мци с дружината им повелѣ ѿсѣци юмъ ржцѣхъ и носѣхъ. тако и съ прочимиими въсѣми мѣчники прѣвѣкю ан^арїанъ подѣлѣтъ сѣченіе. наталїи полагажци по ржцѣхъ и по носѣхъ на наковалнѣхъ, и сѣчца молаци велии секирж надносити. да не встрашихъ сѣмъ прѣметнетъ сѣмъ хѣва ради стра^анїа.</p>	<p>26 август, Андриан и Наталия това мъчение липсва.</p>
--	--

наковальня, -я ж. 'наковалня, оръдие за мъчение'. В СтбП наковало (1) — С [СтСС: 349]. Лексемата е отбелязана в Пролог от XVI в. [Микл: 405], Ср я посочва в Прол XIII в., Мин. чет. юли [т. 2: 293]. Днес думата е разширила значението си [РБЕ, т. 10: 263].

Срхр. наковальна; *рус.* наковáльня; *ст.чеш.* nákovadlna, *ст.пол.* nakowalnia; *пс.** nakavadlna [ЕтБАН, т. 4: 479].

Думата се среща само в СтПр, а в ОбПр липсва поради краткостта на текстовете. У Лосева *мца Фотина Самарянка* е на 20 март [: 296]. При Сергей тази мца се открива и на двете дати 26 февр. [: 55], 20 март [: 79].

На 26 авг. *Андриан и Наталия, мци* са описани от Лосева [: 416] и от Сергей [: 258].

14. Оковане на мъчениците

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>окови 10 април, Терентий, Африкан, Максим, Помпий и други 36 мци</p> <p>привѣзани желѣзи ѿ шиахъ. и ѿкови сковани по ржкамъ же и ногахъ. прѣстрадашж</p> <p>26 август, Андриан и Наталия, мци с дружината им.</p>	<p>жза 10 април, Терентий, Африкан, Максим, Помпий и други 36 мци</p> <p>привѣзашж камень на выпамъ ихъ. и ѣзани и веригъ многы^х, л.187а, 20—22р.</p> <p>26 август, Андриан и Наталия, мци с дружината им.</p>

о̀бло̀вы̀за̀ жѐлѣ̀за̀ ѝ о̀ко̀вы̀ а̀ндрѣ̀ановы̀.	ѡ̀бло̀вы̀за̀ѡ̀шѝ мѣ̀жѣ̀жѣ̀ ѡ̀зы̀, л. 316в, р. 10.
--	---

о̀ко̀ви, о̀ко̀вѣ̀¹³ м. 'о̀ко̀ви, о̀ръдиѣ̀ за̀ мѣ̀чѐниѣ̀'. В СтбП (1) — СП [СтСС: 409]. Лексемата е отбелязана в Пролог от XVII в. [Микл: 498], среща се в Грам. от 1088 г., Ип. л. 6689 г., Пов. вр. л. 6605, 6609 г. [Ср, т. 2: 644]. Днес освен основното значение, с което лексемата е дадена и от НГ, се дава и *прен.* 'гнет' [БТР: 564].

Думата ѡ̀за̀ се среща в други текстове на СтПр¹⁴. Тук различията в текстовете вероятно са породени от различие в превода.

Паметта на *Терентий, Африкан, Максим, Помпий* и др. мци се отбелязва на 10 април от Лосева [: 314] и от Сергей [: 103].

15. Удушаване на мъченика с омофор

Стишен пролог	Обикновен пролог
омо̀форѣ̀ 6 ноѐмври, Па̀вел из̀повед̀ник. за̀тво̀рѐнѣ̀ вы̀ ѿ̀ въ̀ хра̀минѣ̀ ѝ та̀мо̀ сла̀вѣ̀жѣ̀. о̀у̀да̀вля̀ѐнѣ̀ вы̀ ѿ̀ а̀рѣ̀анѣ̀ своѝмѣ̀ ѡ̀мо̀фо̀рѐмѣ̀	омо̀форѣ̀ 6 ноѐмври, Па̀вел из̀повед̀ник за̀тво̀рѐнѣ̀ вы̀ въ̀ хлѣ̀квѝнѣ̀ сло̀у̀жбо̀у̀ тво̀ре. о̀у̀да̀вля̀ѐнѣ̀ вы̀ своѝмѣ̀ ѡ̀мо̀фо̀рѐмѣ̀, л. 57а, 13–14 р.

омо̀форѣ̀, -а м. 'омофор, архиерейско облекло, оръдие за мъчение'. Думата има гръцки произход — ѡ̀мо̀фо̀ро̀ιον. Среща се и в двата Пролога. В СтбП, НГ, АР — Ø. Микл я отбелязва в Пролог от XIV и от XVI в. [: 503], а Ср — в Изб. 1073 г., Пат. Син. XI в. и др. [т. 2: 667]. В ЕтБАН се посочва значение 'епископска богослужебна дреха, която покрива раменете' [т.4: 876]. Днес се среща като остар. [РРОДД: 313].

Езикът на превода на житието в СтПр и в ОбПр дава лексикални успоредици, които са характерни за ранните славянски преводи: *храмина* — *хлѣквина*; *слоужити* — *слоужьвж творити*.

Паметта на *Павел изповедник* е посочена на 6 ноем. от Сергей [: 345] и от Лосева [: 195].

16. Провесване на мъченика на бор

Стишен пролог	Обикновен пролог
пѣ̀вѣ̀ѣ̀ 24 май, Мѐлетий стра̀тилат и др. с него̀ сѣ̀тъѝ мѐлетѣ̀а̀ на пѣ̀вки повѣ̀сѐнѣ̀	со̀сѣ̀ 24 май, Мѐлетий стра̀тилат и др. с него̀ сѣ̀тъѝ мѐлетѣ̀ѝ. повѣ̀шѐнѣ̀ вы̀ на со̀сѣ̀.

<p>сконча сѧ. певки горко глѧтъ инож рѣчѧ. въ еже гави сѧ мелетїю тако и ме^а. стѧи мелетїе на певки повѣшенѣ кончинѣ подвигѣ обрѣте</p>	<p>и пригвож^аень и сконча сѧ, л.230в, 24—26 р.</p>
--	---

певгъ, -а м. 'вид бор, оръдие за мъчение'. Думата е гърцизъм, гр. πεύκη. В СтбП — Ø. Среща се в Пролог от XVII в.: на певгы повѣшенъ [Микл: 559], регистрирана е в Речника на Ср със значение 'бор' в Сбор. XVI в. [т. 2: 892]. В НГ, ЕтБАН, БТР — Ø. РРОДД посочва: *певка*¹ диал. песничка; омоним *певка*² книж. ряд. 'вид бор' (К. Константинов — горичка от певки) [: 342]. Запазването в разговорната реч подсказва, че думата вероятно е била заета по устен път.

сосъ, -а м. 'вид бор, оръдие за мъчение'. Думата в СтбП — Ø. Микл дава само *сосна* [: 870], регистрирана е в Речника на Ср със значение 'бор' в Жит. Алекс. Мин. чет. апр. 255 [т. 2: 892]. В РРОДД — Ø.

Срещу употребената в СтПр гръцка заемка *пѣвгъ* в ОбПр се среща славянската дума *сосъ*, която е посочена в ползваните речници само от Ср. Различието в двата текста се дължи вероятно на различните преводи. *Мелетий стратилат* е отбелязан и от Сергей [: 155], и от Лосева [: 347].

17. Развреждане на раните на мъченика с груб плат

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>платъ 13 януари, Ермил и Стратоник, мци таже вострынигъ платомъ по гави емв 27 януари, Пренасяне мощите на св. Йоан Златоуст. и платомъ поржганїа вложиш</p>	<p>Ø 13 януари, Ермил и Стратоник, мци такова мъчение липсва, л. 112а 27 януари, Пренасяне мощите на св. Йоан Златоуст липсва такъв текст</p>

платъ, -а м. 'плат, оръдие за мъчение'. Думата се среща само в СтПр; в СтбП (4) — 3, М, А [СтСС: 449], отбелязана е от Микл [: 570], Ср посочва значения: 'плат' (Сим. Изб. 1073 г., Йо Екз.); не е дадено значение като 'оръдие за мъчение' [т. 2: 955].

Срхр. плата; рус., укр. плат; пол., глужл, длуж. plát; нс.* platъ, гр. πλατύς [ЕтБАН, т. 5: 314].

На 13 ян. мци *Ермил и Стратоник* се откриват при Лосева [: 247] и Сергей [: 13]. *Пренасянето на мощите на Св. Йоан Златоуст* също

е описано в изследваните ръкописи и от двамата автори [съотв: 257; Сергей: 26].

Причина за липсата на това мъчение в ОбПр е краткостта на житията в тази богослужебна книга.

18. Опасване с нажежен железен пояс

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>желѣзънъ раждеженъ поасъ 10 декември, Гемел Пефлагонин</p> <p>наченъ мъчити его. прѣвѣ опоса его съ желѣзныиъ поасомъ раж^аеженымъ искры поущащюу; 20 август, Севир, Менон и Кентирион Тракийски, мци на четверо растаженъ и стрѣганъ и прѣпоасанъ поасомъ раж^аеженѣмъ</p>	<p>желѣзънъ раждеженъ поасъ 10 декември, Мина, Ермоген, Евграф</p> <p>прѣвѣ прѣпоасавъ и (има се предвид иевграфъ). поасомъ желѣзномъ горашемъ; л. 83а, 19 р. 20 август, Св. 37 мци, сирь.. на дрѣвѣ раст^аженъ вывъ. и прѣтрень вывъ раж^аеженомъ поасомъ прѣпоасанъ, л. 308в, 19—22р.</p>

желѣзънъ раждеженъ поасъ, -а, м. 'нагорещен железен пояс, оръдие за мъчение'. В СтПр и в ОбПр се среща като название на оръдие за мъчение два пъти в съчетание с прилагателните желѣзънъ и раждеженъ. Наблюдават се както различия в имената на мъчениците за една и съща дата, така и словоредни и лексикални различия: опоса его желѣзныиъ поасомъ раж^аеженымъ — прѣпоасавъ и. поасомъ желѣзномъ горашемъ; прѣпоасанъ поасомъ раж^аеженѣмъ — раж^аеженомъ поасомъ прѣпоасанъ.

Думата поасъ се среща в СтбП (20) — З, М, А, СК, Б, СП, СЕ, С [СтСС: 495]. Отбелязана е в Остром. ев., Хронограф от XVII в. [Микл: 654], Ср посочва няколко значения: 'пояс' (Панд. Ант. XI в., Гр. Наз. XI в.); 'пояс като знак за войско достойнство' (Златостр.); 'небесна дъга' (Сим. Изб. 1073 г., Йо Екз. Шест.1203 г.); 'вътрешна част на църковна стена, на която се изписват образи' (Ип. Л. 6683 г.); 'род, поколение' (Библ. 1499 г.) [Ср, т. 2: 1339]. НГ дава три значения: 'пояс'; 'поколение'; 'дъга' [т. 5: 253]. Днес последните две значения се схващат като диалектни. Лексемата е развила допълнителни значения в СБЕ [БТР: 718]

Срхр. појас; словен. ројас; рус., укр. пояс; чеш. словаш. рас; пол., глуж., длуж. рас; нс.* рајасъ [ЕтБАН, т. 5: 574].

На 10 дек. Лосева отбелязва само мч. Мина, Ермоген и Евграф [: 220], а Сергей освен тях, посочва и Гемел пафлагонянин [: 380].

На 20 август Сергей дава Севир и Мемнон и 37 мци, както и имената им [: 252], а при Лосева те въобще не са споменати.

19. Принуждаване на мъченика да пие оцет, примесен с прах

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>прахъ 11 ноември, Виктор, мч. и пра^х нѣкотворин съ ѡцтолъ смѣшенъ понжж^а енъ вѣвъ испити,</p>	<p>∅ 11 ноември, мч. Мина, Викентий, Викторий и Стефанъ стѣни же виторъ.. и по сѣмь напоенъ вѣ^а зелига. потворнаго ѡ нѣкояго вльхва, л. 60в, 20р.</p>

прахъ, -а м. 'прах, вещество за мъчение'. Думата се среща в СтбП (18) — З, М, А, СК, СП, С [СтСС: 498]. Отбелязана е от Микл [: 659], Ср посочва като значения: 'прах' (Остр., Упир, Гр. Наз. XI в., Панд. Ант. XI в.); 'пепел' (Мин. май XIII в.), 'нищожество' (Пал. XIV в.), дава изрза оцетъ и прахъ в Мъч. Викторий [т. 2: 1373]. В Речника на НГ думата е еднозначна, а днес значението ѝ се е разширило [БТР: 722].

Срхр. прах; словен. прах; рус. порох; чеш. прах; пол., глуж., дуж. prach; нс.* rachъ [ЕтБАН, т. 5: 606].

Думата е отбелязана само в СтПр, в ОбПр текстът се различава. Сергей на 11 ноем. посочва Виктор и Стефанида [: 351]. Лосева също разглежда отделно мч. Мина и отделно Виктор и Стефанида [: 199].

20. Изгаряне на пръстите на мъченика с нажежени пръстени

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>раждеженъ пръстень 20 август, Севир, Менон и Кентирион Тракийски, мци. Севиръ.. стръганъ вѣ^а велии. и пръстена раждежены наложишж на пръсты него</p>	<p>пръсть гораша 20 август, Св. 37 мци, смисълът е различен — върху пръстите на мъченика за Христовата вяра Сеир се слага гореща пръст: сеиръ по сѣмь пръсть гораша приаътъ на пръстѣхъ, л. 308в, 19—22р.</p>

раждеженъ пръстень, -е м. 'нажежен пръстен, оръдие за мъчение'. В СтПр думата се среща като название на оръдие за мъчение в съчетание с прилагателното раждеженъ с една употреба.

Думата се среща в СтбП (4) — З, М, А, СК [СтСС: 533]. Отбелязана е в Пролог от XIV, XVI и XVII в. [Микл: 716], Ср посочва варианти пръстень, пръстень, прѣстень, среща се Остр. ев., Библ. 1499 г., Упир, няма значение на оръдие за мъчение [т. 2: 1772]. Днес освен основното значение се дава и второ 'метален обръч за стягане' [БТР: 788].

Срхр. прстен; *словен.* p̄rsten; *рус.* перстень; *укр.* перстїнь; *чеш.* prsten; *словаш.* prsten'; *пол.* pierścien; *ис.** p̄rstenъ [ЕтБАН, т. 5: 830].

Тук различието в мъчението би могло да има различни тълкувания: от една страна, възможно е вместо пръстїнь да е било преписано пръстѣ; от друга страна, възможно е да се има предвид нагорещена пръст, поставена върху пръстите (а дали не върху гърдите — пръстѣхъ вм. пръстѣхъ) на мъченика. Липсата на гръцки текст затруднява правилното обяснение на фактите.

21. Провесване на мъчениците с главата надолу и стягане със сурови ремъци

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>ремень 20 декември, Евгений, препод. и Макарий</p> <p>ремени тенкыми повелѣ стлгнѣти мѣники. и повѣсити ихъ стрѣмоглавъ</p> <p>30 октомври, Клеоп, ап. и др. с него.</p> <p>и ходила ножнымъ еи ременїемъ бити. и на четьри растлгше суровымъ ременїемъ расчесаша тѣло еи</p> <p>Ø</p> <p>4 август, мѣа Иа</p> <p>това мъчение липсва</p> <p>29 май, Теодосия, мѣа</p> <p>подъемаѣше волѣзни по ребро^x и по съсцо^x</p>	<p>Ø</p> <p>20 декември, Евгений, препод. и Макарий</p> <p>липсва това мъчение</p> <p>29 октомври, Клеоп, ап. и др. с него</p> <p>отбелязано само упоменание, житие липсва</p> <p>ремень</p> <p>4 август само упоменание</p> <p>11 септември, мѣа Иа, л. 12а, 13–15р.</p> <p>по семь више ю ременїемъ суровою кожею. по ледвигамъ и по чрѣвоу;</p> <p>29 май, Теодосия, мѣа виена</p> <p>вывши ременїемъ суровымъ. по съсцема и по ребромъ, 234в, 2 р.</p>

ремень, -ене м. 'ремък, оръдие за мъчение'. И в двата Пролога се открива думата *ремень* с по две употреби, но в различни жития, за различни дати и мци, и текстовете се различават.

Думата се среща в СтбП (11) — З, М, А, СК [СтСС: 580]. Отбелязана е в Пролог от XVI в. [Микл: 798], Ср я посочва в Никон. Панд., Сим. Изб. 1073 г., Остр. ев., Ефр. крм. [Ср, т.3: 114]. Думата *ремен* има диалектно разпространение — Царибродско, Петрич, Връбница, Софийско, Ракитово, Пещерско, Кюстендилско; *ремѣн* (Разлог); *рѣмень* (Смолянско, Асеновградско). Днес *ремък* има две значения [БТР: 838].

Срхр. ремен; *словен.* rémen; *рус.* ремѣнь; *укр.* ремінь; *чеш.* řemen, *словаш.* remeń; *пол.* rzemień; *глож., длож.* rjemetjen; *ис.** remepь, от *ие.** ar(э) men [ЕтБАН, т. 6: 219].

Отбелязването на 20 дек. на *мци Евгений и Макарий* е характерно само за Сергей, [: 390], у Лосева тези имена липсват. Сергей отбелязва *ап. Клеоп* на 29 и на 30 окт. [: 336, 338], у Лосева — Ø. За *мца Иа* Лосева пише, че се празнува на 4 авг, 11 и 25 септ. [: 151], също и при Сергей [: 236]. *Теодосия дева* е отбелязана на 29 май от Лосева [: 350] и от Сергей [: 160].

22. Обличане на мъченика в нажежена медна риза или във власеница

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>мѣдѣна и власѣна риза 9 май, Христофор, мч. въ мѣдѣнѣ ризѣ раждѣженѣ власѣченѣ вывѣ; 15 ноември, Елпидий, Маркел и Евстохий, мци. въ власѣнѣ ризѣ власѣни^ѣ</p> <p>крѣпа 4 юли, Теодор Кириныйски повѣсенѣ въ^ѣ на дрѣвѣ и стрѣганѣ по всемоу тѣлѣ. и оцетѣ съ солиа, и острини крѣпами по ранами трѣмѣнѣ. таже бритвоа и жзыкѣ иемѣ ѿрѣзашѣ</p>	<p>Ø 9 май, Кристофор, мч. липсва това мъчение</p> <p>15 ноември, Елпидий, Маркел и Евстихий, мци. има само упоменание, житие липсва, 64а, 28—29 р. риза 4 юли, Андрей Критски и Теодор Кириныйски ѿѿдорѣ ..повѣшенѣ въ^ѣ и стрѣганѣ по всемоу тѣлоу. ѿцтомо и солиа. и власѣнами ризами. по ранамѣ трѣнѣ въ^ѣ. по семѣ бритвоа языкѣ его оурѣзашѣ.</p>

мѣдѣна и власѣна риза, -ы ж. 'риза, оръдие за мъчение'. И в двата Пролога се открива думата риза със значение 'оръдие за мъчение', но житията, датите и мъчениците не съвпадат. Думата риза се среща в СтбП (>100) — З, М, С, СП с две значения: 'връхна дреха'; *прен.* 'риза на правдата'; 'плащаница'; не е отбелязана като 'оръдие за мъчение' [СтСС: 581]. Лексемата се среща в Остр. ев. [Микл: 799], Ср посочва значения: 'дреха' Гр. Наз. XI в., Син. Пат. XI в.); 'свещеническо облекло' (Пов. вр. л. 6495 г.); 'покривало, саван' (Остр. ев.); 'плат' (Йо Екз.) [т. 1: 1229].

Срхр. риза; *рус., укр.* риза; *чеш.* říza; от *ие.** reig- 'режа, кроя' в řezati. Без сигурна етимология. [ЕтБАН, т. 4: 777].

крѣпа, -ы ж. 'крѣпа, средство за мъчение'. В СтбП, Ср — Ø. Микл отбелязва думата в Пролог от XVII в. [: 316].

Както Сергей [: 136], така и Лосева [: 335], отбелязват на 9 май *мч. Христофор*. На 4 юли отделно се почитат *Андрей Критски и Теодор Кириныйски* [Сергий: 199], [Лосева: 374].

23. Отсичане на ръцете и нозете на мъчениците със секира

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>секира 20 януари, <i>Васа, Евсевий, Евтихий и Василида, мци</i> посѣченъ секироу юевсевиѣ на ставы. стѣнъ васо въ рѣвѣ до бедръ закопанъ, и по въсемъ тѣлѣ съсѣченъ. дхъ бѣ прѣдасть стѣни * юевсевиѣ стрѣмоглавъ повѣсенъ на вѣдеса секироу рассѣченъ; 26 август, <i>Андреан и Наталия, мци с дружината им.</i> повелѣ ѿсѣщи юмъ рѣцѣ и носѣ. тако и съ прочимиими въсѣми мѣники Прѣвѣкю анѣрианъ подѣлатъ сѣченіе. наталиі полагащи по рѣцѣ и по носѣ на наковалинѣ, и сѣчца млади велии секироу надносити. да не встрашивъ сѣ прѣметнетъ сѣ хѣва ради страѣніа</p>	<p>сѣчико 20 януари, Васос, Евсевий, Ивтихий и Василид, 120в, 24—26 р., 121а, 1—3 р. ровоу же ископаноу вышоу. и влѣзе стѣни васосъ до прѣси. и оуѣккошжѣмоу рѣцѣ. стѣни юевсевиѣ междуоу двою стѣлоу стрѣмоглавъ повѣшенъ вы. и съ сѣчивоу съсѣченъ и сконча сѣ; 26 август, <i>Андреан и Наталия, мци с дружината им.</i> житието е кратко и липсва това мъчение</p>

секира¹⁵, -ы ж. 'секира, брадва'. Думата се среща в СтБП (6) — 3, М, А, СК, СП [СтСС: 600], в Остром. [Микл: 971], регистрирана е от Ср със значения: 'топор', *прен.* 'оръжие' в Прол. XIV в., Мин. 1097 г. [т. 3: 892]. Днес думата е еднозначна [БТР: 876].

Срхр. секира; *рус.* сокира; *укр.* сокира; *белорус.* сакира; *чеш.* sekuga, *словаш.* sekega; *пол.* siekiera; *глож.*, *длож.* sekega; *ис.** sekuga, от *ис.** sek- [ЕтБАН, т. 6: 598].

Срещу използваната в СтПр дума секира в ОбПр стои сѣчиво¹⁶. И двете лексеми се откриват в СтБП като названия на оръдия за мъчение. На 20 януари Сергей посочва *мч. Васа, Евсевий, Евтихий и Василид*, а при Лосева тези мъченици липсват. През XIV в., когато СтПр се утвърждава и измества ОбПр, имената на мъчениците вече са уточнени.

24. Стягане със скоби на дланите на мъченика, между които има къс нажежено желязо

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>скоба 23 декември, <i>Павел</i></p>	<p>∅ липсва житие за този мъченик</p>

<p><i>Неокесарийски.</i> оуѣасѡшѡ сѡ вѣси ѡ прѣчю^анѣмь трѣпѣнїи его. и оуѣроуѣхѣ желѣзѣнѣ раж^аегше прїемлѣ ковачѣ съ клѣщамїи сврѣчѡщѣ положи на длани стѣмоу. и дръгѡа дланѣ. врѣхѣ желѣза. и съ скобамїи ѡвѣк рѡцѣ его стѣг^аше дръжаѡж, донелиже оуѣствїи сѡ желѣзоу</p>	
---	--

скоба, -ы ж. 'скоба, оръдие за мъчение'. Среща се като оръдие за мъчение само в СтПр, а в ОбПр липсва житие за Павел Неокесарийски. В СтбП — Ø. Среща се в Пролог от XIV в.: съ скобамїи ѡвѣ рѡцѣ стегѡше [Микл: 846], Ср дава варианти скобѡлѣ, скобѡлѣ; регистрирана е със значение 'оръдие за мъчение': желѣзными скобѡлми дръгнѡути в Мин. чет. юни; означава още 'нож, който се ползва в дърводелството' [т. 3: 376]. В БЕ думата е многозначна [БТР: 889].

Срхр. скоба; *словен.* skóba; *рус.* скоба; *укр.* скóба; *белорус.* скаба́; *чеш., словаш.* skoba; *пол.* skobel; *глож., длож.* skobla 'кука за врата'; *ис.** skab(l)a, от *ие.* * (s)ko(m)b- [ЕтБАН, т. 6: 760].

Паметта на Павел Неокесарийски е отбелязана на 23 дек. само от Сергей [: 392].

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>желѣзѣнѣ оуѣроуѣхѣ <i>12 октомври, Анастасия, девица</i> съ оуѣрѡхѡ^а желѣзными^а по лицѡу вїена бывши. и обнажена огнемѣ съжежена бы^а</p>	<p>Ø <i>12 октомври, Анастасия, девица</i> не се описва с какво е бита и виена бы^а по лицѡу л. 38в, 1—2 р.</p>

желѣзѣнѣ оуѣроуѣхѣ¹⁷, -а? м. 'железен къс, отломък, оръдие за мъчение'. Думата оуѣроуѣхѣ се среща само в СтПр; в СтбП (25) — З, М, А, СК, С, няма значение на 'оръдие за мъчение' [СтСС: 734]. Отбелязана е в Пролог от XIV, XVI и XVII в., в съчетание с прил. желѣзѣнѣ [Микл: 1047], лексемата е регистрирана от Ср със значение 'къс хляб' Остр. ев. Гр. Наз. XI в., Златостр.; 'къс' въобще, напр. *укрух железен* в Никон. Панд. 1381 г. [т. 3: 1190]. Днес се пази в Родопите и Странджа със значение 'къс, бучка, малка частичка' [Добрев: 82, 95]. В ЕтМл, НГ, РРОДД, БТР — Ø.

Анастасия дева е посочена само от Сергей на 12 окт. [: 317].

25. Биене на мъченика с оловни пръти

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>солыга 7 септември, Созонт, мч солыгами вѣнѣтъ бивѣтъ, тако костемъ тѣлесѣ егѡ съдровити сѡ. и тако дѣхъ въ рѣцѣ бѣ прѣда^с; 7 април, Калопий, мч. на шпатѣ рѣцѣ юмѡ свѣзашѡ. и солигами вѣнѣтъ оловѣнами</p>	<p>прѣтъ¹⁸ 7 септември, Созонт, мч не пише с какво е бит мч. Созонт: повѣшенъ въ^с на дрѣвѣ. и вѣнемъ сконча сѡ. л. 9в, 23—24 р. 7 април, Алипий свмч., л. 184в, 16—17 р. прѣты шловѣнными вѣнемъ въ^с.</p>

солыга, -ы ж. 'прѣтъ'. Думата в СтбП Ø. Среща се в Пролози от XIV, XVI и XVII в., в съчетание с прилагателното оловѣнѣтъ: солигами оловѣнными вѣнемъ [Микл: 869]. Ср я отбелязва в Прол. апр.: солигами вѣнѣтъ олованными (Мъч. Теодор Стратилат) [т. 3: 462]. Днес лексемата не се пази. В НГ, БТР, РРОДД — Ø. Фасмер предполага връзка с лат. salix [т. 3: 715].

Датата и името на мъченика съвпадат, но срещу солыга стои прѣтъ. Паметта на мч. Созонт на 7 септ. е отбелязана от Сергей [: 274] и от Лосева [: 148].

Лосева не посочва на 7 апр. Калопий нито Алипий; у Сергей правилното име е Калопий, мч. [: 101].

26. Принуждаване на мъченика да стои върху нажежен железен стол

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>желѣзънѣ столѣ 7 ноември, Меласип, Касиян и Антонин, мчци на столѣ желѣзѣнѣ раж^аеженѣ посаженѣ бивѣ. и главѡ емоу встригошѡ; 8 януари, Картерий, мч. по сем повелѣно емѡ высѣсти на столѣ желѣзенѣ, сѣло раж^аеженѣ; 25 юли, Санкт, Сатур, Атал и Вландина, мчци. аталѣ же на желѣзѣнѣ столѣ посаженѣ</p>	<p>Ø 7 ноември, Меласип, Касиян и Антонин, мчци липсва такава мъчение, 57в 8 януари, Картерий, мч. има само упоменание без житие, л. 108а, 22р.; 25 юли, Сектам и Тур липсва това мъчение, л. 286а</p>

столѣ, -а м. 'стол', в съчетание с прилагателните желѣзънѣ и раждеженѣ означава 'оръдие за мъчение' и се открива в СтПр в три текста, а в ОбПр

поради краткостта на текстовете липсва. Думата се среща в СтбП (4) — С; има три значения: 'престол, трон'; 'епископска катедра'; 'скамейка' [СтСС: 625]. Отбелязана е в Остр. ев. [Микл: 885], в Речника на Ср освен посочените значения се откриват още следните: 'стол'; 'аналой'; 'столица'; 'сила, могъщество'; 'епископско седалище'; 'подножие'; среща се в Сим. Изб. 1073 г., Гр. Наз., Панд. Ант. XI в., Син. Пат. XI в. и др. Липсва значение на оръдие за мъчение [т. 3: 516]. Като устойчив израз днес се използва **електрически стол** като уред за екзекуция в съвременното общество [БТР: 928].

Срхр. stō; *словен.* stōl; *рус.* стол; *укр.* стіл; *чеш.* stůl, *словаш.* stòl; *пол.* stół; *глуж.*, *длуж.* stol; [Фасмер, т. 3: 764].

На 7 ноем. *мци Меласин, Касиний и Антонин* се посочват само от Сергей [: 347]. Само Сергей дава и *мч. Сакт, Матур, Атал и Бландин* на 25 юли [: 224]. *Турс, Левкий и Калиник, мци* са отбелязани от Сергей [: 383] и от Лосева на 14 дек.[: 223].

27. Хвърляне на мъченика от високо върху остри гвоздеи и железни стружки

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>стрвжина 14 декември, Турс и Левкий, мци.</p> <p>таже въ съсѣдъ вѣды плѣноу стрѣмоглавѣ въврѣженѣ. иже и авѣе съсѣжъ расъ сѣде сѣ. и ни стрѣмнѣжъ стѣнѣжъ того низпрѣгоша и тамо идеже пада вѣша гвоздие вѣстри послани и стрѣужины желѣзны</p>	<p>Ø</p> <p>14 декември, Фирс и Селевкий, л. 85в, 86а.</p> <p>посоченото мъчение не е отбелязано</p>

стрвжина, -ы ж. 'стружка, оръдие за мъчение'. Думата се среща в СтПр, а в ОбПр липсва; отбелязана е от Микл в Пролог от XIV в.: стрѣужины желѣзны, липсва по-широк контекст [: 892]. В СтбП, Ср, НГ, Фасмер — Ø.

28. Пребиване на мъченика с тояги и суровици

Стишен пролог	Обикновен пролог
<p>сѣуровица 22 януари, Тимотей, ап.</p> <p>желѣзель и сѣуровицами нападше на</p>	<p>Ø</p> <p>22 януари, Тимотей, ап.</p> <p>липсва такава оръдие за мъчение:</p>

нь	нж ѡбаче виѣнь бы̆ ѡ̆ ни ^х жезлиѣнь, л. 122в, 6 р.
----	--

соуровица, -ы ж. 'суровица, оръдие за мъчение'. За разлика от СтПр, където е използвана с една употреба, в ОбПр думата липсва, въпреки че датата и името на мъченика съвпадат. В СтбП — Ø, среща се прил. *сворвъ*. Микл посочва думата в Пролог от XIV в.: *жъзлиѣнь и соуровицали нападыше* [: 904], лексемата не е регистрирана от Ср. НГ дава за *суръвица*: 'младо отсечено дърво за горене или за друга потреба, нацепени и още неизсъхнали'; 'прът, тояга'; 'висок, сух и глупав човек, дангалак'. [т. 5: 287]. Днес *суровица* означава: 'стъблото на младо, току-що отсечено дърво'; 'дебела сурова тояга, сопа' [БТР: 938]. В РРОДД — Ø.

От *ие.* * *sour-* [ЕтМл: 618].

И Сергей [: 21], и Лосева [: 253] отбелязват паметта на *ап. Тимотей* на 22 ян.

29. Стъргане на мъченицата с железни чесала

Стишен пролог	Обикновен пролог
чесало 25 юни, <i>Феврония, препод.</i> повелѣ повѣсити ѡ, и желѣзными чесалми стрѣгати ѡ. и свѣщали опалити	Ø 25 юни, <i>Феврония, препод.</i> растажена бы̆ ^с четырами. и виѣна бы̆ ^с . и желѣзы строужема, л. 255в, 8—10 р.

чесало, -а с. 'чесало, оръдие за мъчение'. Среща се само в СтПр; в СтбП Ø. Думата е отбелязана от Микл, но няма значение на 'оръдие за мъчение' [: 1113]. Като 'оръдие за мъчение' лексемата е регистрирана от Ср: *железными чесалми стрѣгати*, Прол. юни, Жит. Февр. [т. 3: 1502]. НГ дава за *чесало*: 'уред за чесане на коне'; 'гребен за разчесване на лен, вълна' [т. 5: 547]. Днес думата функционира като многозначна [БТР: 1064].

Паметта на *Феврония, прп.* на 25 юни е посочена от Сергей [: 191] и Лосева [: 369].

30. Покриване на ребрата на мъчениците с нажежени медни пластини

Стишен пролог	Обикновен пролог
чешюга 25 юли, <i>Санкт, Сатур,</i> <i>Атал и Вландина, мци.</i>	чешюга 25 юли, <i>Сектам и Тур и</i> <i>други с тях мци.</i>

мжканиъ въдани вышж. и вже сактосъ мѣдѣныи чѣшжлв раж ^а ежены по ревре ^х обложенъ	сатикъ же мѣдны чешоуѣ на реврѣкъ приять, л. 286а, 20, 21 р.
---	---

чешюга, -ѣ ж. 'люспа, черупка, оръдие за мъчение'. Думата се среща в на една и съща дата и в двата Пролога, но имената на мъчениците са различни. Текстовете също не съвпадат напълно: по ревре^х обложенъ — на реврѣкъ приять. В СтбП (1) — СЕ [СтСС: 778], отбелязана е от Микл [: 1116]. Ср я регистрира от със значение 'рогова покривка при риби и други влечуги' (Упир, Прол. Февр. Георг. Ам.); 'малка дървена или металическа пластинка във вид на рибена люспа за покрив' (Новг. Л. 6954 г. Вып. Белоз. 1674 г.); в ползваните речници няма значение на 'оръдие за мъчение' [т. 3: 1516]. В ЕтМл, НГ, РРОДД, БТР — Ø.

31. Изтезание на мъченика с нажежен железен щит, посипан с жарава

Стишен пролог	Обикновен пролог
щитъ 15 ноември, Елпидий, Маркел и Евстохий, мци и по англию жегжщцѣ прострѣкти, и аглие горашее по главѣ емв посыпати и на дрѣво мжчною обѣсити. и щитъ желѣзнъ раж ^а егше съзаднемв даже и до плещѣ положишл, посыпавше жератквмъ жегжщцимъ по щитоу, донелиже вънатрѣнѣ емв запалишж сѣ	Ø 15 ноември, Елпидий, Маркел и Евстихий липсва житие, има само упоменание, л. 64а, 28—29 р мци

щитъ, -а м. 'щит, оръдие за мъчение'. Думата се среща само в СтПр, в ОбПр липсва житие за мъчениците Елпидий, Маркел и Евстихий, дадено е само упоменание на посочената дата. В СтбП (7) — СП, СЕ, С, означава 'щит', *прен.* 'на вярата'; няма значение на оръдие за мъчение [СтСС: 770]. Среща се в МХр [Микл: 1136]. У НГ значенията за щит са повече в сравнение със СБЕ [НГ, т.5: 597; БТР: 1086].

Срхр. щит; *словен.* ščit; *рус.* щит; *чеш.* štít; *пол.* szczyt; * (s)keu-t 'който закрива' [ЕтМл: 698].

Наблюденията над някои от лексемите с ниска честота на употреба, които са названия на оръдия и средства за мъчение, в СтПр в съпоставка с ОбПр позволяват да се открият редица различия между двата Пролога:

1. Отсъствие на лексема в единия от Пролозите:

В ОбПр липсват следните лексеми със значение 'оръдие за мъчение', които се срещат в СтПр: ватогъ, кроило, платъ, оүкроуѣхъ, соүровница, чесало, клѣща, ладии, мрѣжа, щитъ, кадъ, навъѣд, наковальна, скоба, столъ, строуѣжина.

В ОбПр липсва мъчението от СтПр поради краткост на житието — кадъ, навъѣд, наковальна, платъ, скоба, столъ, строуѣжина.

В ОбПр липсва оръдието за мъчение, упоменато в СтПр за един и същ мъченик: ватогъ, кроило, прахъ, платъ, оүкроуѣхъ, соүровница, чесало.

2. Лексикални успоредици в житията за един и същ мъченик в двата Пролога: гревенець — пила; кръпа — риза; окови — жза; певгъ — сосъ; секира — сѣчиво; солыга — пржтъ.

3. Разлики в датите от календара, на които се честват мъчениците: Сава Гот в СтПр — (18.04.), в ОбПр — (15.04.); мца Иа в СтПр — (4.08.), в ОбПр — (11.9.); Фотиня самарянка в СтПр — (26.02.), в ОбПр е Фотида — (20.03.); (19.02.) Евгений и Макарий, мци в СтПр — (20.12.) в ОбПр — Евгений и Мардарий; мч. Акакий в СтПр — (7.05.), а в ОбПр — (28.07.).

4. Различия в имената на мъчениците: в СтПр — *Сарвил и Вевея* (15.10.), в ОбПр — мци *Ритаил и Авевея* (5.09.); в СтПр — *Калопий, мч.* (7.04.), в ОбПр — *Алипий, мч.* (7.04.); *Мци Ената, Валентина и Павла* в СтПр (10.02.) — *Павла и Алентина* в ОбПр (16.07.); мци *Санкт, Сатур, Атала и Вландина* в СтПр (25.07.) — мци *Сектам и Тур* в ОбПр; мци *Тирс и Левкий* в СтПр (14.12.) — мци *Фирс и Селевкий* в ОбПр; в СтПр (20.08.) мци *Сефир, Менон, Кентирион Тракийски* — в ОбПр *Св. 37 мци*; СтПр — *Гемел Пефлагонин* (10.12.), в ОбПр — мци *Мина, Ермоген и Евграф*.

5. Липса на житие в ОбПр за даден мъченик:

— в ОбПр липсва житие, има само упоменание за съответния мъченик: (8.01.) Картерий мч.; (15.11.) Елпидий, Маркел и Евстихий, мци; (30.10.) Клеоп ап. — в ОбПр (29.10.); Роман дякон в СтПр (18.11.), в ОбПр и датата е различна (16.03); мци Иоан, Петър и Антоний в СтПр (23.09.) — Св. Евсевий, мч. Андрей, Иоан презв. и Антон в ОбПр.

— мъченик, отбелязан в СтПр, липсва в ОбПр: (29.09.) Мци във Византия; Павел Неокесарийски (23.12.).

От гръцки произход са лексемите: кадъ, омофоръ, певгъ, навъѣд.

Три са названия на вещества: лон, навъѣд, прахъ.

Днес в БЕ не се пазят: ватогъ, солыга, строуѣжина, чешоѣ, а диалектно разпространение имат: връвѣно, връзда, гревенець, кадъ, кроило, певгъ, оүкроуѣхъ.

• От 32 лексеми с ниска честота на употреба в СтПр, които са използвани в значение 'оръдия и средства за мъчение', в СтбП се срещат 17: връвѣно, връзда, ладии, мрѣжа, наковальна, окови, платъ, погасъ, прахъ, пръстенъ, ремень, риза, секира, столъ, оүкроуѣхъ, чешоѣ, щитъ. От тях 4 —

връзда, наковало, окови и чешога, се срещат в СтП с по една употреба, но само окови има и значение на средство за мъчение. Ср и Микл не посочват като средства и оръдия за мъчение лексемите: лої, мръжа, поасъ, платъ, риза, столъ, чешога и щитъ. За ватогъ, връвъно, връзда, кадъ, клѣца, нафта, наковальна, омофоръ, пръстенъ, ремень и оукроухъ не може да се твърди със сигурност, че са названия на оръдия за мъчение, тъй като се посочват от Микл и Ср в Пролози от XIV и XVI в, но липсва по-широк контекст.

Думите гревеньць, кроило, лемешъ, певгъ, прахъ, секира, скова, сольга, строужина, соуовица, чесало се откриват у Микл и Ср като названия на оръдия за мъчение. За кроило, соуовица, чесало цитираните текстове имат близост със СтПр.

• От разгледаните общо 32 названия на оръдия и вещества за мъчение в СтПр с ниска честота на употреба в ОбПр се срещат 8: връвъно, връзда, лон, омофоръ, поасъ, ремень, риза, чешога. От тях в текстовете, в които са употребени думите: лон, ремень и риза, **разминаването е пълно** — там, където в СтПр се използват тези думи, в ОбПр те липсват, и обратно, там, където са употребени в ОбПр, липсват в СтПр. В житията, в които се срещат: омофоръ, връзда, връвъно, чешога и поасъ, **има смислова близост, но не и пълна идентичност между текстовете отрязъци**, която да ни даде безспорни доказателства в подкрепа на тезата за директно заимстване на текстове от ОбПр в СтПр.

Причините за лексикалните различия в двата Пролога са сложни и нееднозначни:

- не са проучени гръцките Пролози, от които са преведени славянските;
- има разлика в календара, който е в основата на ОбПр и на СтПр;
- има езикови отлики при превода, което несъмнено потвърждава съществуващата теза, че преводачите са различни, но съвпаденията в превода на ОбПр и на СтПр са доказателство, че двата типа Пролози имат пряка връзка при формирането на кодексите като устойчив тип богослужбна книга в Slavia Orthodoxa.

СЪКРАЩЕНИЯ:

- А — Асеманиево евангелие
- Б — Боянски палимпсест
- З — Зографско евангелие
- М — Мариинско евангелие
- С — Супрасълски сборник
- СЕ — Синайски евхологий
- СК — Савина книга
- СП — Синайски псалтир

ЛИТЕРАТУРА

- АР — Речник на съвременния български език. Т. 1—3. София, БАН, 1955—1959.
- Витлянов, Николов 2002 — Витлянов, Ст., Николов, Н. Терминологията на зидарските инструменти в старобългарския език. Преславска книжовна школа. Т. 6. София, 2002, с. 233—248.
- Витлянов, Николов 2003 — Витлянов, Ст., Николов, Н. Неутилитарни функции на занаятчийския инструментариум според старобългарските писмени паметници. Научни трудове на Педагогически колеж, Добрич. Т. III С. Шумен, 2003, с. 205—211.
- Геров — Геров, Н. Речник на българския език. Т.1—6. Пловдив, 1895—1908.
- Добрев 1987 — Добрев, И. Старинни народни думи. София, 1987.
- Елкина 2003 — Елкина, Н. Лексико-семантическа група слов старославянского языка, обозначающая предметы, предназначенные для наказания и пыток. Сборник в чест на проф. Р. Павлова. София, 2003, с. 137—152.
- ЕтБАН — Български етимологичен речник. Съст. Вл. Георгиев и др. Т. 1—6. София, 1971—2002.
- ЕтМл — Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, 1941.
- Лосева 2001 — Лосева, О. Русские месяцесловы XI—XIV веков. Москва, 2001.
- Маринова 2004 — Маринова, А. Видове мъчения, оръдия и средства за мъчение в житията от Обикновения и от Стишния пролог. — В: Преславска книжовна школа. София, 2004, с. 193—217.
- Маринова 2005 — Маринова, А. Специфична употреба на някои съществителни имена от Обикновения пролог като названия на оръдия и средства за мъчение. — В: Преславска книжовна школа. Т. 8 (под печат).
- Микл — Miklosich, Fr. Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum. Vindobonae, 1862—1865.
- Мъжлекова 1994 — Мъжлекова, М. Единството на старобългарския език на лексикално равнище. София, 1994.
- Павлова 1999 — Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 година. Румяна Павлова. Увод и научно разчитане на текста. Веселка Желязкова. Научно разчитане на текста. Календар. В. Търново, 1999.
- Петков 2000 — Петков, Г. Стишният пролог в старата българска, сръбска и руска литература (XIV—XV век). Пловдив, 2000.
- РБЕ — Речник на българския език. Т. 1—10 (А—Н). София, 1977—2000.

- ПРОДД** — Илчев, Ст., Павлова, М., Димова, А., Иванова, А. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX в. София, 1974.
- Сергий 1997** — Сергий, Архиепископ. Полный месяцеслов Востока. Т.2. Москва, 1997.
- Спасова 1996** — Спасова, М. Химнографските части в Слово на Успение Богородично от Григорий Цамблак. — В: Българистични проучвания. Т. 1. В. Търново, 1996, с. 161—180.
- Спасова 1997** — Спасова, М. Влияние на говоримия български език от XIV в. върху лексиката на Цамблаковите проповеди. — В: Българистични проучвания. Т. 2. В. Търново, 1997, с. 73—91.
- СРЯ** — Словарь русского языка XI—XVII вв. Т. I. Москва, 1975.
- Ср** — Срезневский, И. И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Т. 1—3. Москва, 1989.
- СтБР** — Старобългарски речник. Т. 1 (а — н). Отг. ред. Дора Иванова Мирчева. София, 1999.
- СтСС** — Старославянский словарь (по рукописям X—XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, 1994.
- Тихова 1987** — Тихова, М. Проблеми на текста на Римския патерик. — В: Die slavischen Sprachen, Band 13, Salzburg, 1987, 145—159.
- Фасмер** — Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. 1—4. Москва, 1964—1973.

БЕЛЕЖКИ

¹ Благодаря на проф. д. ф.н. Г. Петков, който любезно ми предостави копие от подготовения за печат, но все още неиздаден житиен корпус на СтПр по ркп. Зогр 80 от 1345/60 г. (за лятното полугодие) и БАН 73 от 1368/70 (за зимното полугодие). Подробна библиография, свързана със СтПр, се съдържа в книгата на Петков 2000.

² Петков 2000, с. 29.

³ Ркп. САНУ № 53 е издаден от проф. Р. Павлова и В. Желязкова, вж. Павлова 1999.

⁴ Вж. Сергий 1997.

⁵ Вж. Лосева 2001.

⁶ Благодаря на доц. д-р М. Спасова за изключителната помощ, която ми оказа.

⁷ Използват се приетите от Ср съкращения.

⁸ За ватогъ вж. Тихова 1987, с. 149 и Витлянов, Николов 2003, с. 210.

⁹ За бръв вж. Добрев 1987, с. 66.

¹⁰ Вж. Витлянов, Николов 2002, с. 239; Маринова 2005 (под печат).

¹¹ За клѣща вж. Спасова 1996, с. 82.

¹² За кроило вж. Спасова 1997, с. 171.

- ¹³ За окови вж. Елкина 2003, с. 140.
- ¹⁴ Вж. Витлянов, Николов 2003, с. 211; Маринова 2004, с. 206.
- ¹⁵ За сякыра вж. Витлянов, Николов 2002, с. 240; Елкина 2003, с. 144.
- ¹⁶ За сѣчиво вж. Витлянов, Николов 2002, с. 240; Елкина 2003, с. 144.
- ¹⁷ За оукроухъ вж. и Добрев 1987, с. 82, 95.
- ¹⁸ За прѣтъ вж. Маринова 2005 (под печат).